

Pregledni rad

UDK 343.59:316.624-057.874

DOI 10.7251/SVA2016109

COBISS.RS-ID 6168600

METODOLOŠKI PRISTUP NASILJU U ŠKOLI

Doc. dr Milomir V. Martić¹

Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt: Nasilje u školi ima svoju specifičnost zbog toga što je škola kroz vijekove smatrana svetim mjestom, jer se u njoj oblikuje individualnost, stiču znanja i vještine za život. Vijekovima je isticano da bi učenici trebali da poštuju to mjesto svoga osposobljavanja, a učitelji i nastavnici svetost svoje profesije. “Zbog toga se nasilje u školama smatra velikim zlom, kao nešto neprirodno i neočekivano.”² Nasilje u školama je „trend“ u cijelom svijetu, a idoli učenicima su „žestoki momci“, filmski i televizijski negativci, te oni koji su u sukobu sa državom i njenim zakonima. Nasilje u školi je, kako sam naprijed iznio, samo segment nasilja koji postoji u društvenom okruženju i svakodnevnom životu. Najčešće se susreće nasilje među učenicima. Istraživači smatraju da ako nasilje sprovodi dobar učenik, onda je to jasan znak težeg društvenog poremećaja; obično je tada riječ o promjenjenoj ličnosti, često zvanom psihopatom.

Ključne riječi: *nasilje u školi, poremećaj vrijednosti, istraživanje u svijetu, istraživanje kod nas.*

UVOD

Nasilje u društvu je prisutno od prvobitne zajednice, a nasilje u školi je samo segment nasilja koji postoji u društvenom okruženju i svakodnevnom životu. Najčešće se susreće nasilje među učenicima, odnosno vršnjacima. Odrasli se sjećaju kako je u njihovim razredima, u vrijeme njihovog školovanja, uvijek bio neki nasilnik koji je plašio, prijetio ili je tukao druge. Ti drugi, nisu obavezno bili slabiji; žrtve su bili „dobro odgajeni“ učenici ili drugi, nenaviknuti na fizičke obračune. Starija istraživanja su iznosila podatke da je nasilni učenik, u principu, najčešće slab učenik i po ocjenama i po vladanju. Tadašnji istraživači su smatrali ga, ako nasilje sprovodi dobar-odličan učenik, da je to jasan znak težeg društvenog poremećaja; obično je tada riječ o promjenjenoj ličnosti, često zvanom psihopatom. Nasilni učenik nije sam u provođenju agresije. Takve osobe udružene stvaraju bande, što je česta pojava među adolescentima. U školu, svojevrsnu pedagošku arenu, dolaze i poneki „periferijski zmajevi“ i „ratnici podzemlja“. U traženju novog identiteta, nasilnik se poistovjećuje

¹ Profesor sociologije NUBL

² Z. Gruđen, Edukacija edukatora, Medicinska naklada, Zagreb, 1997, str. 239.

sa junacima iz akcionih filmova. Škola i nastavno osoblje su za njih bivši autoritet, koga treba poniziti, odbaciti ili uništiti. Savremena istraživanja, kojima sam se pridružio i ja svojom tezom, pokazuju, ali i dokazuju, da učenici koji su skloni nasilju potiču iz svih društvenih slojeva, a isto se može reći i za žrtve.“³ Ovo pobija dosadašnje teze da su nasilnici uvijek iz siromašnih porodica i dijelova grada, države, kontinenta.

Trendovi nasilja su se promijenili, tako da je taj odnos siromašan-bogat; nasilnik-žrtva, u odnosu pola - pola. Istraživanja su, dalje pokazala da mnogo veći procenat dječaka učestvuje u fizičkom nasilju, a djevojčica u verbalnom, psihološkom nasilju. Najnovija istraživanja pokazuju da je nasilje putem interneta ili SMS poruka mobilnim telefonom, prevagnulo na stranu djevojčica, mada nije zanemarljivo ni kod dječaka. Istraživanja koja sam radio na teritoriji grada Banja Luke, su pokazala da se nasilje u školama dešava na relaciji: učenik-učenik; učenik-nastavnik; nastavnik-učenik; najčešće u dvorištu, u hodniku, u učionici, u svlačionici, u radionici i na času praktične nastave, u službenim kancelarijama, u školskom parku; prije početka nastave, za vrijeme malog odmora, za vrijeme velikog odmora, za vrijeme nastave, po završetku nastave, na sportskim manifestacijama, takmičenjima, pri obavljanju praktične nastave itd. Poseban problem predstavlja konflikt na relaciji škola-ulica, koji se sve više produbljuje u srednjoj školi. Učenik više ne respektuje profesora, podruguje se propisima škole i cio sistem obrazovanja smatra suvišnim teretom. Nasilje postaje sastavni dio životnog stila i filozofije mladih. Pri tom ne treba zaboraviti da ono figurira i funkcioniše kao sredstvo najraznovrsnijih oblika društvene moći.

Nasilje je postalo estetika i etika vijeka u kojem živimo; držati se nasilnički pripada stilu, obrascu i modi, „Nasilništvo ili viktimizaciju određujem na sledeći način: učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on ponovljeno ili trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učesnika. Pri tom treba naglasiti da pojam nasilništvo ne bi trebalo upotrebljavati u slučaju kad se dva učenika približno jednake snage (fizičke ili duševne) tuku ili prepiru. Da bi se koristio pojam nasilništva mora postojati nesrazmjernost snaga (asimetričan odnos snaga); učenica ili učenik izložen negativnim postupcima s' teškoćom se brani i donekle je bespomoćan u odnosu prema učeniku koji ga zlostavlja“⁴. Korisno je razlikovati direktno nasilništvo koje uključuje otvoreni napad na žrtvu i indirektno nasilništvo u obliku društvene izolacije i namjernog isključivanja iz grupe. Naročito je važno obratiti pažnju na ovaj drugi, manje vidljivi oblik nasilja. Istraživanja su dokazala da je najmanje 65%

³ Istraživanja širom BiH su pokazala da je vaspitno-obrazovni sistem nemoćan da sam mijenja pravila ponašanja u školi, da nema važećih zakona za sankcionisanje nasilnika, da nema velike razlike između bogatih i siromašnih, da su bogati veći nasilnici od siromašnih i sl.

⁴ Dan Olweus, Nasilje među djecom u školi, Školska knjiga, Zagreb, 1998, str. 19-20.

učenika doživjelo nasilje barem jedan put od svojih drugova. To su najčešće: vrijeđanje, laganje, ismijavanje, otimanje, udaranje, prijatnje i fizičko dodirivanje. Pri tome je, najmanje 24% učenika nasilje trpilo više puta. Sve „popularnije“ nasilničko ponašanje pojedinaca ili manjih grupa je elektronskim putem, u obliku prijatnji SMS porukama i putem interneta, prema učenicima i prema nastavnicima. U prvoj deceniji 21. vijeka, naglo je porastao i procenat ubistava u školama, školskim dvorištima, parkovima ili bližoj okolini škole. Ubistva se, obično dešavaju u razredu pri čemu stradava više pojedinaca, a ubica prije samog izvršenja svog sumanutog plana, „uredno“ obavještava javnost o svojoj namjeri putem interneta. Procenat ovakvih vrsta nasilja u školama, posebno na Zapadu je oko 6%, a u Evropi je oko 2 %. Nasilje u školi može da utiče na odluku, posebno kod mlađih adolescenata, da zbog straha pokušaju ili čak izvrše suicid.

Prema istraživanjima u regionu, ovakve i slične pojave se najčešće dešavaju u Hrvatskoj. „Jutarnji list“ donosi vijesti kao: „Učenik se htio baciti kroz prozor kako bi prekinuo zlostavljanje u školi; zbog nasilja u školi pokušao se ubiti“ („Jutarnji list“, 14.3.2005.god.); „osmogodišnjak napisao oproštajno pismo majci kako ne može da podnese maltretiranje i zadirkivanje starijih učenika“ („Jutarnji list“, 11.3. 2005. god.). Nasilje u školi ima različite oblike i ne iscrpljuje se u, najčešće ispitivanom, nasilju među učenicima (vršnjačkom nasilju). Sem njega, postoji i nasilje odraslih prema učenicima, učenika prema nastavnicima, kao i nasilje u koje su umješani roditelji učenika ili prijatelji, a koje je usmjereno prema drugim učenicima ili odraslim osobama. Posebno značajan oblik vršnjačkog nasilja u školi je onaj koji se sastoji u ponovljenom maltretiranju učenika. Ovu pojavu istraživači nazivaju siledžijstvo ili zlostavljanje i maltretiranje, što ću ujedno i koristiti kao prevod engleskih riječi *bullying* i *mobbing*. Olweus precizira da je siledžijstvo takav oblik agresivnog ponašanja, gdje je žrtva ponovljeno izlagana i gdje postoji nesrazmjera moći, jer je počinilac ili grupa počinilaca uvijek u prednosti, odnosno jača⁵. Mnogi učenici osjećaju školu kao bolest koja uništava njihove stvaralačke kapacitete, primorava ih da najljepši period svoga života provode u dosadi na času u strahu da će doživjeti nasilje od svojih drugova ili od nastavnika. Istraživanja urađena na teritoriji BiH i RS, koja je radio UNICEF pokazuju da „brigu kod većine mladih (54%) najčešće izaziva loš uspjeh u školi i porodični problemi (53%)“⁶. Prema podacima ovog istraživanja „kada o brigama i problemima razgovaraju međusobno, najčešće teme kod mladih su prijatelji i odnosi sa njima (80%), te škola u 50% slučajeva“⁷. Da se mladi osjećaju nesrećnim, najčešći razlozi su „nedostatak slobode i kažnjavanje (31%) i problemi u školi (31%)“⁸.

⁵ Olweus, D. (1993), *Bullying at school. What we know and what we can do.* Oxford, Blackwell.

⁶ Young voices. Opinion survey of children and young people in BiH, UNICEF, Geneva, 2001., str. 20.

⁷ Isto, str. 44.

⁸ Isto, str. 18.

ISTRAŽIVANJA O NASILJU U ŠKOLAMA U SVIJETU

Nasilje u školama je endemska pojava, poznata svakome ko se školovao i ko je bio aktivni učesnik školskih dešavanja. Ispoljava se u raznim oblicima i različitim intenzitetima, a postane socijalno vidljivo, obično, tek kada pojedinačni incidenti, jačeg intenziteta, zadobiju medijsku pažnju. Nasilje predstavlja jednu od osnovnih karakteristika savremenog obrazovanja i vaspitanja, a u okviru njega posebno je izraženo u školstvu. Oblici nasilja, od fizičkog kažnjavanja do simboličkog nasilja, označavaju dimenziju u vremenu, u okviru koje se nasilje preobražavalo u skladu sa zahtjevima vremena. To je dovelo do činjenice da se čisto fizičko kažnjavanje zamijeni formom simboličkog nasilja. Pod nasiljem ćemo podrazumijevati neopravdano nanošenje štete drugome. Ako se vratimo u prošlost, vidjećemo da je nasilje u školama predstavljalo uobičajenu, normalnu pojavu. I tada se radilo o nasilju nad učenicima. Prema tvrdnjama Vitomira Stojakovića „fizičko kažnjavanje predstavljalo je metod vaspitanja vjerovatno još od samog nastanka škole. Još u 3. vijeku prije naše ere, grčki pisac Heronda u komediji „Učitelj“ opisao je scenu u kojoj učitelj tuče svoga učenika korbačem, na traženje njegove majke. Fizičkom kažnjavanju učenika pribjegavale su i neke vrlo poznate ličnosti. Tako je za Betovena zabilježeno da je svoje učenike tukao korbačem sa kuglicama, a ponekad ih je i ujedao.⁹ Kao očit primjer fizičkog kažnjavanja učenika, može poslužiti i čuveno djelo Marka Tvena „Tom Sojer“. „Tomase Sojere, ovako nešto u svom životu nisam čuo; zaprepastio si me svojim priznanjem; za takvu krivicu packe lenjirom ne pomažu! Skidaj kaput! I učiteljeva mišica razmahala se; mlatio ga sve jednim pa drugim prutom, dok ih nije nekoliko polomio“¹⁰. Danas, na sreću učenika, ovakvi oblici nasilja uglavnom nisu prisutni u školama. To se prije svega može objasniti promjenom odnosa prema djeci. Danas je u skoro svim dijelovima svijeta, ostvareno pravo na djetinjstvo. Danas djeca, pored ostalih prava imaju i pravo na obrazovanje i vaspitanje. A, još u XIX vijeku nije bilo tako, djeca su radila po dvanaest i više sati i najteže poslove, nisu imali pravo na igru, niti su imali pravo na školovanje.

Krajem XX vijeka u svijetu je eskaliralo nasilje do tih razmjera da ga je danas vrlo teško kontrolisati, a kamo li zaustaviti. Tako je i nasilje u školi postalo prepoznatljivo i širi se brzinom pandemije virusa zarazne bolesti. Međutim, najnovija istraživanja koja su urađena 2009. godine, pokazuju da se nasilje primjenjuje i u 21. vijeku, na prostoru zemalja bivše Jugoslavije, što je za svaku osudu. U 2009. godini je dokazano da se nasilje primjenjuje u Centru za duhovnu rehabilitaciju narkomana u Crnoj Reci, u Srbiji. Osnivač Centra je crkva, odnosno vladika raško-prizrenski Artemije i sveštenik Branislav Peranović, koji je i bio idejni tvorac nasilja u

⁹ V. Stojaković, Zlostavljanje dece, Institut za socijalnu politiku, Beograd, 1984. str. 19-21.

¹⁰ M.Tven, Tom Sojer, Epoha, Požega, 1997, str.62.

Centru¹¹. Nasilje postaje sastavni dio životnog stila i filozofije mladih. Pri tome ne treba zaboraviti da ono figurira i funkcioniše kao sredstvo najraznovrsnijih oblika društvene moći. Nasilje je postalo estetika i etika vijeka u kome živimo, držati se nasilnički pripada stilu, obrascu, modi. u raznim zemljama u svijetu škole više ne predstavljaju bezbjedno mjesto, ni za osoblje, ni za učenike. nasilje u školi se iz dana u dan povećava i u razvijenim i u manje razvijenim zemljama, te u seoskim i gradskim sredinama. među mladima u školi, nasilje je postalo pitanje javnog zdravlja i predstavlja problem kojim se bavi i svjetska zdravstvena organizacija. pored negativnih posledica koje ima, nasilje u školi stvara i strah kod učenika, što može biti uzrok niza psihosomatskih bolesti. sad i izrael su zemlje u kojima školsko nasilje predstavlja veliki problem. u sad je tokom 1990 - ih godina nasilje prema učenicima i nastavnicima u nacionalnim školama dobilo razmjere epidemije.

Prema podacima iz 1994. godine, u američkim srednjim školama svaki peti učenik redovno nosi sa sobom neko oružje – vatreno oružje, nož ili slično; u 12% kriminalnih prestupa u školskim zgradama počinioci su bili naoružani; polovina svih kriminalnih napada na tinejdžere dešava se u školskim zgradama, na školskom posjedu ili ulici, a broj ubistava među osobama mlađim od 18 godina povećao se za 87% u periodu od 1980. do 1990. godine. krajem 1990-ih, izvještaji iz nacionalnih ispitivanja pokazuju da se situacija sa nasiljem u školi pogoršala i da su fizički napadi najčešći oblik tog nasilja. oko 70-80% učenika je izjavilo da su bili svjedoci nasilja u školi u toku školske godine i da su tome češće prisustvovali u školi, nego u svom domu ili susjedstvu. svaki treći učenik je doživio da ga nego udari u školi, svakog desetog su tukli ili napali oružjem. djeca se plaše da će biti žrtve nasilja u školi, tako da svaki peti nosi oružje da bi se zaštitio, a znatan broj njih ostaje kod kuće zbog straha od nasilja. čak i kada pojedine škole imaju dobre planove bezbjednosti – osoblje za obezbeđenje, detektore za metalno oružje, posebne telefonske linije za slučajeve napada – djeca su u američkim školama stalno izložena nasilju, bez obzira da li se radi o gradskoj, prigradskoj ili seoskoj školi, osnovnoj ili srednjoj. stručnjaci u ovoj zemlji upozoravaju da je sad u riziku da izgubi generaciju djece u virtuelnim ratnim područjima, kao žrtve vršnjačkog nasilja i kao počinioc tog nasilja.

Napadi na nastavnike u američkim školama su takođe česti, tako da se u literaturi govori o »sindromu tučenog nastavnika«, koji uključuje stresne reakcije, kao što su strah, depresija, poremećaj spavanja, glavobolje i slično. u izraelu je školsko nasilje veći problem nego u većini zapadnih zemalja. koeficijent školskog nasilja je u toj zemlji viši nego u rusiji ili sad (koje se, inače, smatraju najnasilnijim zemljama u tom pogledu). prema riječima istraživača iz tel aviva, stanje u školama je takvo da ide sa zla na gore – statistički podaci pokazuju nagli porast školskog nasilja između 1995. i 1999. godine. Agresivno i nasilno ponašanje je postalo dio svakodnevnice mladih u izraelu, a škole predstavljaju glavno središte ispoljavanja tog

¹¹ Izvršenje kazne su obavljala dvojica snagatora, koji su držali žrtvu presavijenu preko stola, a treći je velikom pekarskom lopatom besomučno udarao kažnjenuka po zadnjici. Izvršenje kazne uz jauke i zapomaganje, prisutni snimaju mobilnim telefonom, a snimci se prosleđuju medijima, prikazuju na TV i kače na Internet, (vidi u, Press magazin, 7.2.2010. god).

ponašanja. prema istraživačkim podacima iz 90-ih, oko 80% dječaka i 30% djevojčica je uključeno u fizičke obračune u školi, oko 15% nosi oružje u školu zbog samoodbrane, a približno polovina učenika osnovne škole je, bar jednom, doživjela fizičko nasilje od strane drugih učenika u toku jedne školske godine. pri tom, samo oko 27% slučajeva nasilja učenici prijavljuju nastavnicima ili direktoru škole. u japanu je, takođe, školsko nasilje jedan od najvećih problema u školama. među zapadnoevropskim zemljama ima onih u kojima je u školsko nasilje uključeno više od polovine učenika. prema podacima svjetske zdravstvene organizacije, najveća učestalost školskog nasilja u evropskim zemljama (onim koje su obuhvaćene ispitivanjem iz 1998. godine) je u austriji, danskoj, grenlandu, litvaniji i njemačkoj, a najmanja u sjevernoj irskoj, grčkoj, velsu, švedskoj i engleskoj. brojni su pokušaji istraživanja nasilja u školi, ali je mali broj onih koji zaslužuju pažnju sociologa i drugih naučnih radnika širom svijeta. sve se svodi na istraživanja nevladinih organizacija ili udruženja, te na predstavničke kancelarije po većim gradovima. ipak, izdvojio bih studiju „nasilje u školama“, koja je nastala na osnovu istraživanja koja je obavio unesco u jordanu, etiopiji, maleziji, izraelu i drugim zemljama. „prema studiji koja je rađena 1996. godine u jordanu, izvršeno je ispitivanje na uzorku od 740 studenata iz urbanih škola u amanu. prema ovoj studiji 97,7% studenata prijavljuje prisustvo nasilja u njihovim školama. u skoro 83% prijavljenih slučajeva učestvovali su dječaci. ovdje su se izdvojila četiri najčešća oblika nasilničkog ponašanja: terevenke ili lumpovanje 29%; siledžijstvo 24%; psovanje drugova iz razreda 15% i psovanje nastavnika 11%.¹²“

„Prema podacima etiopske studije u okviru koje je sprovedeno istraživanje na uzorku od tri juniorske škole i pet seniorskih srednjih škola u većim gradovima oko Adis Abebe, utvrđeno je 240 incidenata nasilja. U prosjeku 30 slučajeva po školi. Ovdje su najčešće zastupljene verbalne, fizičke i psihike prijetnje u vidu zastrašivanja, te oduzimanje novca i drugih materijalnih dobara u preko 60% slučajeva nasilja.¹³“

U izvještaju iz Malezije „ukazuje se na 5.920 slučajeva nasilja u osnovnim i 8.568 slučajeva nasilja u srednjim školama. Studija pokazuje da su najčešći oblici nasilničkog ponašanja bili tuče sa nastavnicima, ucjene, prijetnje, seksualno uznemiravanje i siledžijstvo¹⁴.“ „Najčešći oblici nasilja u školi u Izraelu bili su: krađe, uništavanje školskog namještaja, vandalizam, svađa među studentima i agresivnost prema školskim drugovima.¹⁵“ Iz navedenih podataka je vidljivo da se u okviru studije „Nasilje u školama“, kao tri najčešća tipa nasilja u školama izdvajaju: fizičko nasilje, verbalno nasilje i psihološko nasilje. U najobuhvatnijem istraživanju o nasilju u školi u Izraelu „ koje je urađeno 1998. i 1999. godine sa preko 30.000 učenika iz 1299 razreda, te 1509

¹² T. Ohsako, Facts about school violence, u Violence at school: Global issues and interventions, UNESCO, International Bureau of Education, Paris, 1997, str. 11.

¹³ Isto,

¹⁴ Isto,

¹⁵ Isto, str.12.

nastavnika i 197 direktora, oko 80% učenika niže srednje škole i 65% učenika iz više srednje škole izjavilo je da su bili verbalno zlostavljani od strane svojih vršnjaka, mjesec dana prije istraživanja¹⁶. Prema podacima iz 2002. godine, a na osnovu istraživanja u Izraelu, 67,2% ispitanih učenika smatra da je problem nasilja u školi mnogo ozbiljniji nego što se prikazuje u javnosti. Oko 52% njih je izjavilo da su oni ili neko njima blizak doživjeli nasilje u školi, 6,2% dječaka i 4,5% djevojčica je napadnuto palicom, nožem ili na neki drugi način¹⁷.

Međutim, problem nasilja u školi je posebno izražen u SAD, gdje se ovoj problematici posvećuje posebna pažnja. „U njihovim prigradskim, seoskim, ali i gradskim školama, nasilje se dešava svakodnevno, a kao osnovne razloge navode: a) dezintegraciju porodice i b) povećanje prikazivanja nasilja u medijima i popularnoj muzici. Kao osnovni faktor uključuju konzumiranje alkohola i droge i jednostavnu nabavku oružja. Siromaštvo i nedovoljna obrazovanost predodređuju omladinu za nasilje. U istoj studiji se navodi da prema „nacionalnoj procjeni u SAD 200. 000 studenata, svakog dana koristi oružje da destabilizuje časove, terorise nastavnike i svoje kolege studente. Prema „Nacionalnom društvu za obrazovanje“ oko 160. 000 studenata svakog dana ostaje kod kuće zbog straha od nasilja u školi ili na putu do škole. Ista situacija je i sa profesorima i stručnim saradnicima na fakultetima.¹⁸ Posebno su šokantni podaci istraživanja“Fondacije Henri Kajzera“, koje je prenijela i „Politika“ (9. septembra 2001. godine, str. 5), a prema kojima je 56% djece starosti od 8 do 11 godina i 60% djece starosti od 12 do 15 godina starosti, svakodnevno izloženo nasilju u školi. U SAD siledžijstvo se sve više prepoznaje kao ozbiljan problem u školama. Prema podacima iz 2001. godine, u istraživanju na nacionalnom nivou dobijeni su sledeći podaci: 29,9% učenika je uključeno u siledžijstvo, bilo kao siledžije (13,9%) bilo kao žrtve (10,6%) ili u obe uloge zajedno (6,3%). Nacionalni centar za obrazovnu statistiku je došao do podataka, da se nasilje u američkim školama povećalo između 1999. godine i 2001. godine za nekoliko procenata. Prema izvještaju ovog centra, 9% dječaka starosti od 12 do 18 godina i 7% djevojčica istog uzrasta, bili su žrtve siledžijstva u proteklih šest mjeseci.¹⁹ Na osnovu rezultata Američkog saveza nastavnika (the American Federation of Teachers–AFT), koje je dobio na osnovu nekoliko istraživačkih studija:

¹⁶ S. Gašić- Pavišić, *Nasilje u školi i mogućnost prevencije*, str. 215.

¹⁷ Isto, str. 214.

¹⁸ D. Terefe – D. Mengistu, *Violence in schools*, u *Violence at school, Global issues and interventions*, UNESCO, International Bureau of Education, Paris, 1997, str. 37-38.

¹⁹ Youth Violence Project Homepage, 2004. University of Virginia, ERIC/CASS Virtual Library (navedeno prema S. Gašić – Pavišić, *Nasilje u školi i mogućnost prevencije*, u *Socijalno ponašanje učenika*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2004. str. 213.

- u Americi se, u neposrednoj blizini škole, svake godine dešava preko tri miliona nezakonitih (kriminalnih) radnji,
- svaki peti učenik u školu donosi pištolj
- oko 10% učenika, od šestog do dvanaestog razreda, izjavljuju da su već pucali u nekoga
- oko 45% učenika izjavljuje da su bili izloženi prijetnji pištoljem ili da se u njih pucalo na putu do škole ili iz škole
- preko 25% škola u velikim obrazovnim regionima su prinuđene da koriste aparate za detekciju metala
- najveći broj ispitanih roditelja, njih preko 50%, vjeruje da nastavnici ne mogu držati efikasno nastavu, zbog straha i stalne prijetnje nasiljem u njihovim školama²⁰.

U Francuskoj „anketa koju je sprovedla direkcija za gimnazije i koledže, u periodu od decembra 1996. do marta 1997. godine, ukazuje na to da su sve vrste srednjih škola ugrožene nasiljem. Od toga je 34% gimnazija, 56% stručnih škola i 60% koledža izloženo verbalnom nasilju, a 34% gimnazija, 54% stručnih škola i 57% koledža suočeno sa fizičkim nasiljem. Najveći broj žrtava je među učenicima (67%) i nastavnim osobljem (17%). Na trećoj poziciji se nalazi uništavanje inventara i školske imovine (15%). Ovi zastrašujući podaci pokazuju koliko je problem nasilja u školama u svijetu izražen i to u skoro svim oblicima. Poseban problem predstavlja sve popularniji način upotrebe naoružanja u neposrednoj blizini škole, u školskom dvorištu, te u samoj školi. Svjedoci smo najnovijih dešavanja ubistava, samoubistava i masakra širom zemaljske kugle. Za ovakve situacije su se pobrinuli sami akteri, jer su prije samog čina nasilja sve to uredno snimili i poslali internetom u javnost ili mobilnim telefonom²¹. Čak su snimali i sam čin masakra, ubistva ili samoubistva. Ostavljali su i poruke kako da se pojedinci i društvo moraju ponašati poslije ovog čina, jer će ponovo da se pojavi novi istomišljenik koji će da nastavi započeto. Jako žalosno. Ali, ako pođemo od činjenice da u svijetu ima najveći broj nepismenih i siromašnih, te bolesnih i frustriranih, moramo biti realni da će se ovakve i slične stvari dešavati i nadalje, posebno iz razloga što su veliki gradovi pogodno tlo za sprovođenje nasilja uopšte, a posebno u školama.

Školski sistem obrazovanja i vaspitanja mora biti u službi borbe protiv nasilja efikasnim programima, sportskim aktivnostima, edukacijama, okruglim stolovima, naučnim skupovima i sl. Prve veće inicijative za ispitivanje nasilja u školama nastale su 70-tih godina prošlog vijeka u

²⁰ Nasilje u školama u svijetu, u, Uloga škole u borbi protiv nasilja i droge, Ministarstvo prosvjete, Sektor za obrazovanje i razvoj obrazovanja, Beograd, 1998, str. 82-83.

²¹ Francuska je donijela zakon po kome se snimanje scena nasilja smatra zločinom ukoliko snimak nije načinio profesionalni novinar. Kritičari smatraju da je to nespretni potez vlasti da se stane na put zabavi mladih koja uključuje snimanje činova nasilja nazvanih „happy slapping“, u kojima oni najčešće sami izazivaju nasilje, koje potom šire putem interneta, Press, nedelja, 7.2.2010. god.

Skandinavskim zemljama i bile su provocirane tragičnim slučajevima učeničkih samoubistava. Norveško ministarstvo je sprovelo veliko istraživanje čiji cilj je bio implementacija interventnih programa na čijem čelu je bio Dan Olweus i kojim je obuhvaćeno 130.000 učenika uzrasta 8 do 16 godina iz 715 škola iz cijele Norveške. Dan Olweus, norveški profesor psihologije, u okviru borbe protiv nasilja, sproveo je istraživanje u približno 85% osnovnih i srednjih škola u Norveškoj. „Na temelju istraživanja na nacionalnoj razini, može se procijeniti da je približno 84.000 učenika ili 15% od ukupnog broja u norveškim osnovnim i srednjim školama bilo uključeno u probleme nasilnik-žrtva „tu i tamo“ ili češće kao nasilnici i žrtve. Taj postotak predstavlja jednog učenika od njih sedam. Približno 9% ili 52.000 učenika bili su žrtve, a njih 41.000 ili 7% zlostavljalo je ostale učenike više ili manje redovito. Nekih 9.000 učenika bili su u isti mah žrtve i nasilnici (1,6% od ukupno 568.000 učenika ili 17% žrtava).“²² Svi navedeni primjeri pokazuju da je problem nasilja u školama prisutan u najvećem broju zemalja u svijetu i to podjednako i u razvijenim i u nerazvijenim ili slabo razvijenim. Nasilje u školi predstavlja jednu vrstu globalnog problema u sistemu obrazovanja i vaspitanja. Da bi se taj problem uspješno riješio, potrebna je šira međunarodna, koordinirana akcija na sprečavanju širenja i suzbijanju pojave nasilja u školama. Potrebno je utvrditi pravila, principe, načela, programe i druge mjere kojima bi se spriječilo širenje nasilja u školama.

Nasilje u školama je u mnogim slučajevima uzrokovano i političkim sukobima u određenom društvu. „U političkim sukobima u Alžiru, početkom 1995. godine, porušeno je i uništeno, 461 srednja škola i 352 osnovne škole. Osim toga 475 škola su bile mete napada. Godinu dana prije, 1994. godine, opljačkano je, zapaljeno ili potpuno uništeno 813 škola i 26 obrazovnih centara. Te godine je ubijeno 142 nastavnika“²³. Da učenici mogu biti izloženi nasilju i na putu do škole, pokazuju događaji u Belfastu, septembra 2001. godine. Tada su nasilju bile izložene učenice katoličke osnovne škole za djevojčice „Sveti krst“, prilikom prolaska kroz protestantsku četvrt. „Od niza dosad poznatih i opisanih uzroka nasilja nad školskom omladinom, kao jedan se može odrediti i osjećanje dosade i anksioznosti koju kod učenika, ali i nastavnika izaziva škola i sistem obrazovanja u kojem je ugušen duh kreativnosti, te škola predstavlja vrstu institucionalizovanog nasilja nad školskom omladinom i zaposlenim radnicima. Pored niza negativnih posledica koje ima, nasilje u školi stvara hronični strah kod učenika, što može biti uzrok raznih psihosomatskih bolesti, a to je pitanje zdravlja kojim se bavi i Svjetska zdravstvena organizacija.“²⁴ Mnogi učenici osjećaju školu kao bolest koja uništava njihove stvaralačke kapacitete.

²² D. Olweus, Nasilje među djecom u školi, Školska knjiga, Zagreb, 1998, str.22.

²³ Why schools, u Violence, UNESCO, Paris, 1995, str, 34. i 25.

²⁴ S. Gašić-Pavišić, Mere i programi za prevenciju nasilja u školama, u Zbornik instituta za pedagoška istraživanja br. 36, Institut za pedagoška istraživanja, 2004., str. 168.

ISTRAŽIVANJA O NASILJU U ŠKOLAMA KOD NAS

U poređenju sa tammom slikom koju daju podaci iz istraživanja u drugim zemljama, situacija u školama u bivšim zemljama Jugoslavije, za sada, izgleda povoljnije. Istraživački podaci pokazuju niži nivo vršnjačkog nasilja u školi, nego što je to u većini drugih zemalja o kojima se podaci mogu naći u literaturi. Na primjer, u jednom novijem istraživanju sprovedenom kod nas, na pitanje: »Da li si ti doživio ove školske godine nasilje u školi«, 24% učenika je odgovorilo potvrdno, a 76% učenika je odgovorilo negativno, a najčešće navođeni oblici nasilja predstavljaju verbalno nasilje (vrijeđanje, ismijavanje, ruganje, zadirkivanje). Naše škole su daleko manje opasne po dječiju bezbjednost nego što su to u pomenutim zapadnim zemljama. Slučajevi drastičnog nasilja i oružanih napada su rijetki. Međutim, to ne znači da je nasilje među učenicima u našim školama pojava koja se može i dalje zanemarivati, kao što se to sada čini. Pogotovu, ako se ima u vidu svjetski trend porasta nasilja među mladima, kao i činjenica da djeca i mladi odrastaju u uslovima koji pospješuju pojavu agresije i nasilja (oružani nacionalni sukobi u bliskoj prošlosti, izraženost kriminalnog i agresivnog ponašanja u društvu u cjelini, dostupnost oružja, porast narkomanije, nasilnički uzori u društvu i medijima, raspad moralnih i društvenih vrijednosti, kriza porodice, siromaštvo, posmatranje nasilja u medijima i dr.). Može se, nažalost, očekivati da u narednim godinama nasilje među učenicima u našim školama postane češće i opasnije. Zadatak društva u cjelini i stručnjaka koji se bave mladima jeste da se potrudite da do toga ne dođe. Ne bi trebalo da čekamo da nas sustignu problemi sa kojima se suočavaju druge zemlje, razvijene i bogate (poput SAD i Japana) u vezi sa nasiljem u školi, da bismo onda počeli sa prevencijom nasilja među mladima u školi. Na pojavu nasilja u školi utiču sve promjene koje se događaju u političkim, socijalnim, naučnim i obrazovnim strukturama u društvu, ono je odraz cjelokupne situacije u društvu. Međutim, ne možemo čekati da popravimo određenu situaciju u društvu, da bismo se prihvatili rješavanja problema sa nasiljem među mladima.

Škola ne može direktno uticati na rješavanje ekonomskih ili društvenih problema, ali ima moći i mogućnosti da se suprotstavi problemu nasilja mladih, kako pokazuju iskustva iz drugih zemalja. Krivično-pravni pristup, odnosno kažnjavanje onih koji su već počinili nasilje, nije uspješno u rješavanju problema učestvovanja mladih u nasilju, ističu eminentni autori, ali zato treba pronaći adekvatno rješenje i primijeniti ga u našem sistemu društvenog života. Na početku ove studije, moram konstatovati da je nasilje u našim školama prisutno od samog početka školskog sistema, da je bilo vrlo neprimjetno, rijetko i bezazleno. Čak se može konstatovati da je nasilje češće primjenjivano od strane nastavnika prema učenicima, nego od strane učenika prema učenicima ili prema nastavnicima i drugom zaposlenom osoblju u školama. Nasilje u školi na teritoriji Bosne i Hercegovine je u poslednjoj deceniji XX vijeka, a posebno u prvoj deceniji XXI vijeka dostiglo maksimum sa tendencijom da se i dalje širi. Ovo iz razloga što su se na ovom prostoru od 1991-1995. godine vodili žestoki međunarodni sukobi, u kojima je bilo vrlo malo vremena za kvalitetan vaspitno-obrazovni rad, kojim bi prosvjetni radnici ukazivali na osnovne vrijednosti društva u kome živimo, a protiv nasilja, mržnje, siledžijstva, upotrebe nedozvoljenih opijata i sl.

Ni porodica kao društveni faktor nije bila na nivou svog zadatka. Roditelji su vodili računa kako da sačuvaju goli život i prehrane porodicu, a brigu o odgoju i obrazovanju su prepustili školi i školskom sistemu. U međuvremenu se, pored već postojeće sirotinje, stvorio novi, sirotinjski sloj koji se nije „snašao“ u ratu i odatle kreće vitalni problem nasilja uopšte, a samim tim i nasilje u školi. Po svim dosadašnjim analizama i istraživanjima u svijetu i kod nas, nasilje polazi iz siromašnih dijelova svijeta, siromašnih kvartova i dijelova grada, a sve to je upravo kroz ratne sukobe i došlo sa Zapada. Nažalost, naša omladina je takvo ponašanje prihvatila preko noći, uz veliku podršku domaćih i stranih medija. Nije nepoznato da su ratna područja idealan prostor za sve prljave poslove koji ne mogu proći u razvijenim i naprednim zemljama, pa je tako bilo i sa Bosnom i Hercegovinom. Zemlje u našem neposrednom okruženju, Srbija i Hrvatska su prepoznale problem vršnjačkog nasilja i pokrenule niz programa u cilju njegove prevencije.

U saradnji sa UNICEF organizacijom tokom 2003. i 2004. godine u ovim zemljama su sprovedeni projekti²⁵ u kojima je snimano stanje u školama i procjenjivan stepen vršnjačkog nasilja. Pored toga, ovim projektima se insistiralo na pokretanju kampanje u medijima i uticalo na podizanje svijesti javnosti o problemu nasilja u školama. Iznijeću osnovne rezultate ovih projekata kako bismo što kopleksnije sagledali problematiku vršnjačkog nasilja u školskim ustanovama. Istraživanje u sklopu projekta “Moja škola-škola bez nasilja”²⁶ je pokazalo visoku rasprostranjenost nasilja u osnovnim školama. U susjednoj Hrvatskoj UNICEF je, u akciji krajem 2003. i tokom 2004. radio na podizanju svijesti i edukaciji učenika, nastavnog osoblja i drugih zaposlenih u obrazovnim ustanovama, kao i predstavnika lokalne zajednice. Prvo je pokrenuta medijska kampanja o problematici nasilja u školama, a zatim intenzivne edukacije u svim školama (ukupno 121 škola) koje su se uključile u projekat²⁷ “Za sigurno i poticajno okruženje u školama”²⁷. Na ovaj način nastavno osoblje je osposobljeno za rad sa djecom na prevenciji nasilja i edukovano za pravovremenu intervenciju. Osim toga uspostavljena je mreža stručnjaka različitih profila u odvojenim školama i precizirani su jasni postupci u tom lancu. Još jedan svjetli primjer brige gradskih vlasti o djeci je i postupak Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba. Ova zdravstvena ustanova je 2003. anketirala učenike u 25 osnovnih škola u 13 gradova Republike Hrvatske (Zagreb, Osijek, Vukovar, Varaždin, Split, Zadar, Šibenik, Drniš, Rijeka, Poreč, Petrinja, Sisak, Bregana) s ciljem dobijanja podataka o prisutnosti nasilja u vršnjačkoj grupi. Osnovni rezultat govori o tome da je više od 20% djece zlostavljano 2 do 3 puta mjesečno ili češće. Poređenja radi, navodim da je u evropskim zemljama taj procenat do 15%. Nakon ovih pokazatelja vlada Republike Hrvatske je donijela “Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima”²⁸, u kojem su sadržane kratkoročne i dugoročne mjere za

²⁵ Moja škola-škola bez nasilja, projekt UNICEF-ove kancelarije za Srbiju; Za sigurno i poticajno okruženje u školama, projekt UNICEF-ovog Ureda za Hrvatsku.

²⁶ Popadić, D. i Plut, D. Nasilje u školama – oblici i učestalost, Empirijsko istraživanje u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd, 2006.

²⁷ www.unicef.hr

²⁸ www.pravobranitelj za djecu. hr

suzbijanje problematike nasilnog ponašanja djece i mladih. Koordinacija programa je pripala Ministarstvu obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, a sredstva su obezbijedila nadležna državna tijela. Ovo je dobar primjer profesionalnog stava i pronalazjenja prioriteta u smislu zaštite najosjetljivijeg dijela populacije, koji zahtijeva sigurno fizičko i socijalno okruženje u procesu rasta i razvoja individualnih kapaciteta. Ministarstva nauke, obrazovanja, sporta, zdravstvene i socijalne zaštite, porodice, informisanja, lokalne uprave i samouprave, kancelarije ombudsmana i druge odgovorne institucije na državnom i lokalnom nivou participirale su u svemu tome, što je pravi multidisciplinarni i sistemski pristup. Jedan od produkata vladinog programa je i Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima²⁹.

Kao pomoć za prevazilaženje, novonastale situacije i tako teškog stanja u zemlji, a samim tim i u obrazovanju, pomoć u kadrovima, programima, rezolucijama, edukacijama i sl. nude upravo one zemlje kojima je pošlo za rukom, da narode koji su živjeli u miru i slozi punih četrdeset pet godina, zavade i dovedu u situaciju da moraju prihvatiti ponuđenu pomoć. Tako se desilo da programe „Stop nasilju“, „Nasilje u školama“, „Moja škola-škola bez nasilja“ i mnoge druge, upravo nude i provode velike svjetske, humanitarne organizacije, poput UNICEF-a, UNESCO-a i dr., koje za istu uslugu dobijaju ogromna sredstva koja ponovo oni troše na svoje saradnike. I dok se iz "šupljega u prazno" troši novac na UNICEF-ov projekat "Stop nasilju među mladima" kao na tobože primarni problem mladih – nasilje u školama i među mladima i dalje divlja. Zato agresivnost treba posmatrati kao posljedicu nepostojanja komunikacije na svim nivoima. Nasilje u školama je posljedica vaspitne atrofije škole, a ne da uzroke tražimo samo u mladima. Zar nastavnici sami, nerijetko posežu za ocjenom kao sredstvom zastrašivanja? Zar nastavnici nerijetko vrše "nasilje" nad mladima s testomanijom, diktiranjima, faktografskim znanjima bez razumijevanja naučenog? Zar ne postoje i problemi nasilja učenika nad nastavnicima i vaspitačima? Zar posljednji podaci o porastu depresivnosti kod mladih i autodestrukcije nisu važniji i prioritetniji u radu s mladima.

U svijetu politike i društvenih institucija agresivnost je, nažalost, čak i poželjna jer se njome zadobija simbolička funkcija vode! Kako se može licemjerno u mladima gledati najperspektivniji kadar, a istovremeno ih prozivati za nosioce međugeneracijskih sukoba i nasilja u školama? Da paradoks bude veći, sociopedagoški, u praksi posebno kod mladih, agresivnost spada među poželjnije načine ponašanja, ali (istovremeno) agresivnost je i najmanje istraživan način ponašanja, usprkos činjenici što se samo deklarativno i prigodničarski kritikuje. Način na koji se problem mladih prezentira javnosti potpuno je neprimjeren projektu „Stop nasilju među mladima“, gdje izlazi logički zaključak da su mladi po sebi nasilnici, a za sve to se indirektno optužuju škole i vaspitno – obrazovne ustanove. U tekstu se obrazlaže teza da je agresivnost viši rodni pojam nasilju u školama i među mladima, što također pokazuje da se nasilje kao i agresivnost trebaju isključivo interdisciplinarno istraživati. Za početak je ovdje dovoljno podsjetiti na Frommovo viđenje da čovjek po sebi nije nasilan niti agresivan već da to postaje samo "ako nedostaju odgovarajući uvjeti za njegov rast i razvoj"³⁰. Bosna i Hercegovina se ne

²⁹ www.pravobranitelj.za.djecu.hr

³⁰ E. Fromm, Čovjek za sebe, Naprijed, Zagreb, 1977, str. 156-157.

može pohvaliti sličnim iskustvom. U odnosu na svoje «komšije» u neposrednom okruženju (Republika Srbija, Hrvatska i Slovenija) za koje je specifičan aktivan stav Vlade u rješavanju problematike vršnjačkog nasilja, u Bosni i Hercegovini je ovaj problem još uvijek nedovoljno analiziran i tretiran. Pažnju javnosti na pojavu nasilnog ponašanje djece u školama skrenule su upravo nevladine organizacije. Svoj maskiranje prisustva socijalnog devijantnog ponašanja učeničke populacije skinut je onog trenutka kada su se realizovala istraživanja i edukacijske radionice na temu nasilne komunikacije. Sve te aktivnosti su bile nedovoljno sinhronizovane, neuvezane sa sličnim programima drugih nevladinih organizacija, kratkotrajne i ispočetka bez podrške ministarstava.

Nevladin sektor je programe plasirao u skladu sa svojim projektnim planovima i često nailazio na nedostatak logističke i materijalne podrške nadležnih ministarstava. Samo da podsjetim da nisu svi ministri i vladini predstavnici imali dovoljno otvoren stav i potrebnu dozu povjerenja u metode rada nevladinih organizacija u Republici Srpskoj. Kada ovo analiziram, imam u vidu retrospektivu u periodu od osam godina. U posljednje tri godine situacija je drugačija i institucije sistema su otvorenije za saradnju ovog tipa, što je dobrim dijelom rezultat izmjena zakonske regulative u ovoj oblasti, ali i dokazanog povjerenja autoriteta nevladinih organizacija. Ovo istraživanje je u jednom malom dijelu obuhvatilo i međusobne odnose učenika, a metodološki počiva na osnovnim statističkim principima, pa se kao takvo može smatrati relevantnim i korisnim za razmatranje empirijskih pokazatelja vršnjačkog nasilja. Prema J. Saviću i saradnicima, odnosi među učenicima su loši (svaki peti ispitanik na uzorku 1244 učenika/ca u 10 opština RS-a; starosti od 11 do 18 godina; tokom 2003. godine). Pored toga, više od polovine anketiranih (56%) smatra da su problemi loše komunikacije djelimično prisutni, što ne upućuje na alarmantnost situacije, ali ističe njeno prisustvo u školama. Nisu registrovane statistički značajne razlike u odgovorima dječaka i djevojčica, niti djece koja žive u gradovima u odnosu na onu u selima. Autori su percepcije loše komunikacije učenika/ca iskoristili da naglase potrebu aktiviranja vaspitne uloge škole i da apeluju na reformske procese u obrazovanju provuku edukativne programe o nenasilnoj komunikaciji.

METHODOLOGY APPROACH TO VIOLENCE IN SCHOOLS

Milomir V. Martić PhD

Abstract: Violence at school has its own specificity because the schools through the centuries were considered as a holy place, because it forms the individuality, acquire knowledge and skills for life. For centuries, it was stressed that pupils should have to adhere to a place of their training, and teachers sanctity of their profession. "This is why violence in schools is considered as a great evil, as something unnatural and unexpected." Violence in schools is a "trend" worldwide and idols of the students were "tough guys", film and television villains, and those who are in conflict with the state and its laws. Violence in school is, as I stated above, only the segment of violence that exists in the social environment and everyday life. The most commonly encountered violence is violence among students. Researchers believe that if the violence is done by a good student, then it is a clear sign of severe social disorders; usually the time comes to an altered personality, often called a psychopath.

Key word: *violence at school, the value of the disorder, the research in the world, explore with us.*

LITERATURA

1. Dan Olweus, *Nasilje među djecom u školi*, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
2. Z. Gruden, *Edukacija edukatora*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.
3. Olweus, D., *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford, Blackwell, 1993.
4. *Young voices. Opinion survey of children and young people in BiH*, UNICEF, Geneva, 2001.
5. V. Stojaković, *Zlostavljanje dece*, Institut za socijalnu politiku, Beograd, 1984.
6. M.Tven, Tom Sojer, *Epoha, Požega*, 1997.
7. T.Ohsako, *Facts about school violence*, u *Violence at school: Global issues and interventions*, UNESCO, International Bureau of Education, Paris, 1997.
8. S. Gašić- Pavišić, *Nasilje u školi i mogućnost prevencije*, u *Socijalno ponašanje učenika*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2004.
9. D. Terefe–D. Mengistu, *Violence in schools*, u *Violence at school, Global issues and interventions*, UNESCO, International Bureau of Education, Paris, 1997.
10. *Nasilje u školama u svijetu*, u, *Uloga škole u borbi protiv nasilja i droge*, Ministarstvo prosvjete, Sektor za obrazovanje i razvoj obrazovanja, Beograd, 1998.
11. *Why schools*, u *Violence*, UNESCO, Paris, 1995.
12. S.Gašić-Pavišić, *Mere i programi za prevenciju nasilja u školama*, u *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja br. 36*, Institut za pedagoška istraživanja, 2004.
13. *Moja škola-škola bez nasilja*, projekt UNICEF-ove kancelarije za Srbiju; *Za sigurno i poticajno okruženje u školama*, projekt UNICEF-ovog Ureda za Hrvatsku.
14. Popadić, D. i Plut. D. *Nasilje u školama – oblici i učestalost*, Empirijsko istraživanje u psihologiji, Filozofski fakultet, Institut za psihologiju, Beograd, 2006.
15. E. Fromm, *Čovjek za sebe*, Naprijed, Zagreb, 1977.
16. www.pravobranitelj.org za djecu. hr